

Софија Божић

ДР АЛЕКСАНДАР МИТРОВИЋ – ЈЕДАН ЗАБОРАВЉЕНИ ДАЛМАТИНАЦ^а

Апстракт. Иако се бавио адвокатуром у Книну, Херцег Новом и Котору и био народни посланик Боке которске у Далматинском сабору (1908–1918), доктор правних наука Александар Митровић (Херцег Нови, 1870 – Котор, 1921) остао је познат пре свега по уређивању (1897–1899) задарског *Српског гласа* после смрти српског првака у Далмацији Саве Бјелановића. Међутим, недовољно је познато и неистражено његово деловање на пољу науке и књижевности. Митровић је сарађивао у разним листовима и часописима, али је објавио и бројне посебне публикације, већег или мањег обима, како из правне струке, тако и из области етнологије и историје. Посебно треба истаћи његово потпуно заборављено путописно остварење *Са Влтаве на Нишаву I–II* (Задар 1898–1899), које је предмет овог рада. Анализа је показала да то дело представља допринос српској култури и да је релевантно не само за науку о књижевности већ и за историографију. Као историјски извор, пружа обавештења, између осталог, о Чешкој и о српско-српским политичким везама које су се градиле прегнућима српских лидера с разних страна српског етничког простора.

Кључне речи: др Александар Митровић, Далмација, *Српски глас*, 19. век, путописи, мемоари, Аустроугарска, Чешка, Праг, српске земље.

Сарајевска *Босанска вила* писала је 1909. године да је Далматинско приморје увек давало „вриједне културне раденике, неустрашиве борце и учитеље народне и будиоце српске свијести. Приморско Срп-

---

^а Рад је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

* Институт за новију историју Србије, Београд, имејл: sofijamisa@yahoo.com

ство никада досље није било пошљедње на арени културне утакмице; никада није оскудијевало у народним људима и поборницима, па ни сада није без њих” (М. Ђ. М. 1909: 248). Један од таквих људи, који данас чине галерију заборављених и маргинализованих политичких личности и бораца за национална права приморских Срба крајем 19. и у првим деценијама 20. века, био је и др Александар Митровић, адвокат, публициста, етнограф и књижевни критичар.

Рођен је 8. (20) септембра 1870. године у Херцег Новом, у породици поштанског чиновника Љубомира, чији су се преци почетком 19. века спустили из Зубаца код Требиња у Крушевицу и Бијелу, и мајке Ане Алачевић. Александар је био једно од петоро деце својих родитеља. Велики утицај на формирање његове личности извршила је мајка Ана, која је у њему пробудила љубав према италијанској књижевности и култури, чије су тековине вековима имале снажан одјек међу становништвом јадранске покрајине Далмације (М. Ђ. М. 1909: 249). Основну школу и гимназију завршио је 1888. године у оближњем Котору. Следећи своја интересовања, студирао је правне и филозофске науке у Загребу и Бечу. За време студија у Загребу упознао је уредника листа *Србобран*, Павла Јовановића и, задобивши његово поверење, постао је Јовановићева десна рука. Када је Митровић докторирао у Грацу 1893. године, уредник *Србобрана* га је наговарао да остане у Загребу, да постане грађанин Банске Хрватске, да се ту посвети адвокатури, а затим и да преузме уредништво листа (Митровић 1910: 280–286). Иако га је привлачила та идеја, млади доктор права је ипак одлучио да се врати на родно Приморје. Наредне четири године био је судски и адвокатски приправник у Котору. Приправнички стаж окончао је 1897. полагањем судско-адвокатског испита (Миљанић 1981: 246–247; Миљанић 1997: 524). Како га је, међутим, почетком те године тешко оболели Павле Јовановић обавестио да му се живот ближи крају, Митровић је решио да се одазове позиву пријатеља и преузме *Србобран*. Али, у Загребу је био само неколико месеци. Пошто је умро шеф Српске странке у Далмацији Сава Бјелановић, Јовановић је сматрао да је ипак важније да Митровић наследи Бјелановића на месту уредника задарског *Српског гласа*. Митровић је послушао његов савет и прешао у Задар (Митровић 1910: 286–296; *Бранково коло* 1897: 640). Уређивањем *Српског гласа* бавио се до краја 1899, када се повукао из јавног живота. Оставку на место уредника поднео је због буре коју је изазвао чланком „Послије пресуде”, објављеним поводом решења судских власти у Београду да казне радикалске прваке због наводног учешћа у Ивањданском атентату, што је представљало својеврстан обрачун краља Милана Обреновића с радикалском опозицијом. Митровић је напустио помирљиво, задовољан зато што је само атентатор осуђен на смрт, али га је то довело у сукоб с новосадском *Заставом*, њеним уредником Јашом Томићем и његовим присталицама у Далмацији. Нашавши се под великим притиском јавности, уредник *Српског гласа* препустио је

лист Шпири Глишићу, напустио Задар и настанио се у Книну (Божић 2001: 128–129, 150–151). У том граду, а затим у Херцег Новом и у Котору, посветио се адвокатури. Од 1908. до 1918. године био је посланик Боке которске у Далматинском сабору (Милутиновић 1991: 187–191). После гушења побуне морнара аустријске ратне флоте у Боки которској, фебруара 1918, прихватио се улоге браниоца оптужених пред војним судом. Умро је 24. јануара (6. фебруара) 1921. године у Котору а сахрањен је у Шкаљарима (Милјанић: 524; Божић 2014: 792).

Књижевним и публицистичким радом почео се бавити већ као гимназијалац и студент. На литерарној сцени јавио се 1888. године збирком народних песама из Боке и Конавала, а прве стихове објавио је 1889. године у *Српском листу* и *Новој Зети*. Од тада се више није одвајао од пера, па је бројне политичке и правне радове, књижевне критике, путописе, мемоаре и списе из области историје и етнологије објављивао у разним листовима и часописима (поред *Србобрана* и *Српског гласа*, то су били *Босанска вила*, *Бранково коло*, *Дело*, *Браник*, *Архив за правне и друштвене науке* и други) и као посебна издања. Маја 1898. године, у време прославе стогодишњице рођења Франтишека Палацког, др Александар Митровић учествовао је, као српски представник, на Првом конгресу словенских новинара Аустроугарске у Прагу. Као резултат путовања у чешку престоницу настале су његове путописне белешке које је у наставцима објављивао у задарском *Српском гласу*, а затим их публиковао у виду посебне двотомне књиге, под насловом *Са Влтаве на Нишаву* (Грчић 1906: 283). Први том обухвата Митровићеве доживљаје из Прага, утиске с пута до тамо и битне моменте из историје чешког народа, а други том повратак из Прага, преко Пожуна, Ваца и Будимпеште, до Новог Сада, Срема, Крушевца и Ниша, на Приморје. Непосредно пред издавање првог дела, отштампаног у Штампарии Шпира Арталe, потенцијални читаоци били су обавештени да ће ускоро бити у прилици да се упознају с новим штивом (*Бранково коло* 1898: 1375–1376). Пошто је прва књига наишла на добар пријем у књижевној критици, аутор је одлучио да објави и другу књигу, такође унапред обавештавајући читаоце о њеном садржају, цени и обиму (*Бранково коло* 1899: 672; *Босанска вила* 1899: 199).

Др Александар Митровић није био први Србин из Далмације који је написао путописно дело. Непуних десет година пре њега путопис је написао Сава Бјелановић, под називом *Кроз славенске земље*, објављен као посебна књига после ауторове смрти 1897. (Бјелановић 2003). Међу стручњацима данас преовладава мишљење да упечатљиве странице Бјелановићевог дела „чине ову књигу једним од најљепших путописа српске књижевности” (Максимовић 2011: 177). Уочено је, такође, да она има и несумњиву мемоарску вредност (Протић 2001: 319). Годињу дана пре смрти, 1896, Бјелановић је боравио у Италији, поводом венчања престолонаследника Виторија Емануела III и црногорске кнегиње Јелене. Као траг тог путовања, остали су његови извештаји „Из

српско-италијанскијех сватова”, које је, као и *Кроз славенске земље*, објављивао у наставцима у свом *Српском гласу*. Бјелановићеви дописи из Италије никада нису сабрани у посебну књигу, а представљају специфичан вид путописа, који се сматра политичким путописом (Ступаревић 2001: 321).

Митровић је наставио Бјелановићевим стопама. Када му се указала прилика да посети Праг, он се, мора бити, сетио свог знаменитог претходника чији се путопис недавно појавио. Нови уредник *Српског гласа* сигурно га је читао: утицаји Бјелановићевог дела јасно су препознатљиви у Митровићевом остварењу. Носећи га у свежем памћењу, он је одлучио да и сам покуша нешто слично и да доживљаје и искуства с турнеје по Чешкој, Угарској и српским земљама стави на папир и подели са својим сународницима.

Бележећи утиске с пута, Митровић се није задржавао само на ономе што је видео, већ су му места која је посетио и здања која је обišао послужили као полазиште за саопштавање бројних података из ближе и даље прошлости.

Прва књига путописа подељена је на шест поглавља: „До Златног Прага”, „Златни Праг”, „Борба за слободу”, „Народни препородилац”, „Народна захвалност” и „Поздрав Прагу”. У првом поглављу, „До Златног Прага”, уредник *Српског гласа* описао је путовање возом од Ријеке, преко Карловца, Загреба, Будимпеште, Беча и Колина, до чешке престонице. Пролазак кроз та места изазивао је у њему разне асоцијације из личног живота, из ране младости и из недавне прошлости, али и из српске историје и текуће политике. Дотакао је положај Ријеке, која је Мађарима потребна као излаз на море, због чега су оспоравали право Хрвата на тај град, третирајући га као део своје уже територије, а не као саставни део Хрватске и Славоније (Митровић 1898: 2). У Карловцу се сетио проте Николе Беговића и његове борбе за српство (Митровић 1898: 5–6). Задржавши се мало у Загребу, сусрео се са својим пријатељима Симом Лукином Лазићем и Стеваном Бешевићем, а затим је посетио редакцију листа *Србобран* и Српску банку. Управо у то време Загреб је постајао политичко и привредно средиште Срба у Хабзбуршкој монархији (Крестић 1989). У њему су биле концентрисане најзначајније установе српског народа и наш путописац је то регистровао и поздравио. Ипак, шетајући загребачким улицама, на којима се није говорио српски језик, стекао је утисак да се налази у неком немачком и, донекле, мађарском граду (Митровић 1898: 7–9). У Будимпешти, која га је задивила и коју ће посетити и на повратку из Прага, свратио је до Текелијанума, где је упознао управника Стевана В. Поповића (Митровић 1898: 9–10). После угарске престонице, пут је Митровића водио у Беч и одатле у Праг. Дугачке сате вожње он је прекраћивао разговором са сапутником Чехом, који му се жалио на тешкоће с којима се суочава његов народ настојећи да очува национални идентитет. Помевши историјско државно право које је Чесима главни ослонац у бор-

би против германизације, изазвао је реакцију уредника *Српског гласа*. Јер, управо државно и историјско право – на које су се позивали Хрвати – било је главни разлог непризнавања српске националне егзистенције у Троједници, непрекидно нарушавајући комуникацију два народа и ометајући напоре Срба да са Хрватима успоставе коректне односе и да у заједници са њима граде своју будућност (Крестић 1997). Но, Митровић није поменуо Хрвате и њихово државно право. Да би му доказао бесмисао позивања на давно закључене уговоре и истакао природно право народа као једини демократски принцип, Митровић је узео примере из српске средњовековне историје и историје европских држава (Митровић 1898: 11–19).

Дани проведени у граду на Влтави били су веома инспиративни за Митровића и подстакли су га да у даљем тексту изложи најпре историју Прага и, затим, историју чешких земаља до битке на Белој Гори 1620. Следеће странице наш путописац посветио је чешком родољубу, историчару и државнику Палацком и, посебно, вишедневној прослави стогодишњице рођења тог знаменитог Чеха. У целини је пренео церемонију откривања статуе Палацког у Пантеону Музеја Краљевине Чешке, цитирајући говор Томека, ученика чешког препородитеља и текст поздравног телеграма великог кнеза Константина, председника Руске академије наука. Одушевљен окићеним и декорисаним градом, присуствовао је извођењу Сметанине опере у Чешком позоришту, приређеном у част гостију. Учествовао је у величанственој поворци која се од Краљевских Винохрада кретала према Палацковој обали, где је постављен постамент за споменик чешком великану. Дословно је пренео речи градоначелника Јана Подлипнија и посланика др Херолда, изговорене том приликом. Једно вече провео је на пријему који су чешке госпође организовале за госте из словенских земаља. На Универзитету је слушао Масарика. Последњи дан искористио је за обилазак града и његових знаменитости. Пружајући читаоцима обиље општих информација, Митровић је у путопис унео и једну личну ноту, која делу даје посебан печат. Без икаквог устегања он је описао изненадно буђење снажних емоција које су се родиле после сусрета са једном лепом Пражанком, свој љубавни занос и жал због расанка који је неминовно уследио.

Свечаност, на којој су се окупиле све личности из чешког јавног живота и бројни истакнути странци, пружила је прилику уреднику *Српског гласа* да стекне значајна познанства и обавести се о догађајима у ширем европском окружењу. Попут Саве Бјелановића, и он се запутио у редакцију младочешког гласила *Národní Listy*, чију је политику подржавала Српска странка у Далмацији. Ту је упознао уредника Јосифа Холечека, а затим и уреднике и сараднике других чешких листова. У Прагу је упознао и организатора прославе, већ поменутог градоначелника Подлипнија, државног саветника у Петрограду Ивана Јаковљевића Вацлика, генерала Комарова, руске универзитетске професоре Флоринског из Кијева, Ламанског из Петрограда, Грота из Варша-

ве, Јастребова из Москве, Горталова из Казана, и друге Русе, као и бројне пољске, словачке, словеначке, малоруске, бугарске и хрватске интелектуалце, новинаре, трговце и поседнике. Нарочито га је обрадовао сусрет са српским колегама новинарима др Панајотовићем, уредником *Заставе*, Адамом Мандровићем, уредником *Србобрана*, и Јоксимовићем, уредником *Браника*. Дружећи се са осталим гостима, Митровић је сазнавао разне појединости о њиховим земљама, а сам је, на њихова питања, одговарао о свом завичају: Далмацији, Боки которској и Црној Гори. Српски патриота и заљубљеник у родни крај, наш путописац се својим саговорницима, међу којима су били и они који су посетили те земље и били одушевљени њиховим природним лепотама, жалио на њихову запостављеност и неразвијеност због незаинтересованости државе да инвестира у преображај и напредак читавог једног дела своје територије (Митровић 1898: 130–131). Није пропустио ни да пренесе мишљење својих нових пријатеља о борби Срба и Хрвата као о једном жалосном сукобу који се одвија у корист треће стране, нити објашњење које им је дао: да Хрвати имају менторе који их систематски хушкају против Срба, те да се Срби, у ствари, супротстављају снагама које се држе крилатице *divide et impera* (Митровић 1898: 117).

Када се појавила 1898. године, прва књига путописа *Са Влтаве на Нишаву* др Александра Митровића наишла је на позитивне критике. Сарајевска *Босанска вила* поздравила је његов „српски полет”, умешност с којом је описао историју чешког народа и савршено чист и јасан језик којим је то чинио. Приказивач је књигу топло препоручивао свима који држе до патриотизма, Чеха и беспрекорног народног језика (М. Д. 1898: 360). На сличне коментаре наилази се и у београдском *Делу*. Хвали се субјективна црта која се осећа у овом остварењу, приповедање које је једноставно и занимљиво и лакоћа с којом се књига чита. Ипак, Митровићев земљак, Которанин Љуба Јовановић, историчар и један од радикалских првака, који је, по свему судећи, био аутор приказа, имао је једну, условно речено, примедбу, али не због онога што је и како је писао уредник *Српског гласа*, већ због онога што недостаје у његовом путопису и што представља празнину у целокупној српској књижевности. То су опис новије чешке историје, после Палацког, и информације о положају Чеха у савременом свету (Љ. Ј. 1899: 150–152).

Други том Митровићевог путописног остварења угледао је светлост дана већ следеће, 1899. године, и има следећа поглавља: „До српске Атине”, „У Новом Саду”, „У китњастом Сријему”, „Кућа ратова”, „Нова српска Атина”, „Српски гробови”, „Стари и нови пријатељи”, „У цар-Лазаревој пријестоници”, „На Нишави” и „Повратак”. Пролазећи најпре кроз Угарску, уредник *Српског гласа* посетио је Вац, недалеко од Будимпеште, који је био чувен по злогласној тамници у коју су затварани српски родољуби. Први је био Светозар Милетић, који је у вацкој тамници био два пута. Митровић је испричао како на том месту у почетку није владала строга дисциплина, па је прво Милетићево за-

точеништво прошло у опуштеној атмосфери. Касније, међутим, због тога што су затвореници злоупотребљавали слободу које су им биле на располагању, дисциплина је поштрена, па је и Милетић робијао под много тежим условима, налазећи се под строгим надзором и чак без могућности да посети прима насамом и да добија и чита дневну штампу (Митровић 1899: 3–5).

Пошто је др Александар Митровић долазио из тзв. Цислајтаније, у оквиру које се налазила покрајина Далмација, а којој је припадао и његов ужи завичај, нашег путописца су веома занимале сличности и разлике између тог аустријског дела Монархије и угарског дела, односно Транслајтаније. Зато је радо правио поређења, настојећи да установи какве су предности, односно недостаци територија под Бечом и оних под Пештом. Запазио је, на пример, следећу неподударност у корист Угарске: политички затвореници тамо се не третирају на исти начин као обични злочинци, већ су одвојени од њих и по истеку казне враћају се у друштвени живот неокаљана образа. У Аустрији, пак, није тако. Политички затвореници и злочинци су изједначени, заједно тамнују и сnose исте последице (Митровић 1899: 5–6). Као новинар, Митровић је био заинтересован и за положај штампе у Угарској. Иако су тамошњи уредници неретко завршавали у затвору – али тек ако би прекорачили извесне границе – путописац је хвалио висок степен слободу који је уживала угарска опозициона штампа, која се без зазора жестоко обарала на владу и њен рад. Митровић је високо ценио и мађарску способност асимиловања немађарских народа као императива самоодржања. С друге стране, као припадник једног немађарског народа, он је био огорчен начином на који се Угарска односи према својим држављанима других народности (Митровић 1899: 10–13).

Описујући укратко Будимпешту и њене знаменитости, наш путописац се задржао посебно на српским траговима у том граду, фокусирајући се на Текелијанум, просветну задужбину великог добротвора, првог српског доктора правних наука из Угарске, Саве Текелије (Митровић 1899: 7–9).

Из Будимпеште пут је др Александра Митровића водио даље према Новом Саду. Најзначајнија културно-просветна установа код Срба у Хабзбуршкој монархији у то време је била Матица српска, са седиштем у Српској Атини, Новом Саду, и уредник *Српског гласа* се, у поглављу о том граду, задржао прво на тој институцији. У крупним потезима је представио њен рад, њене циљеве и задатке, њену историју, њен значај као првог друштва такве врсте у целом словенском свету, главне етапе у њеном дотадашњем деловању и препреке на које наилази у спровођењу својих дужности (Митровић 1899: 15–21). Митровић се, затим, осврнуо на другу важну установу у Новом Саду, Српску православну велику гимназију (Митровић 1899: 22–28). Боравак у Новом Саду путописац је искористио да посети многе истакнуте Србе и да са њима поразговара. У садржај тих разговора он, разумљиво, није улазио, али

можемо претпоставити да су они вођени о актуелним национално-политичким питањима, о положају српског народа у Монархији и ван ње и о начину решавања бројних проблема у српским земљама. О једном од тих дијалога, са др Емилом Гаврилом, некадашњим уредником чувеног новосадског листа *Застава*, Митровић је ипак обзнанио да је за главну тему имао ситуацију у Босни и Херцеговини и на Приморју (Митровић 1899: 31). После тог првог сусрета, уредник *Српског гласа* упознао је професора Српске гимназије Александра Сандића, истакнутог интелектуалца, научника и блиског сарадника Светозара Милетића. Професор Сандић га је повео у обилазак града, најпре му показавши своју школу. Ту је Митровић упознао директора Васу Пушибрка и професора Јована Грчића. Сандић је затим повео госта у Матицу српску, где су га примили секретари Матице, професор Милан Савић и Сава Петровић. Из Матице Митровић је отишао у уредништво *Заставе*, где је затекао познатог књижевника Драгутина Илића, који га је повео свом дому у „српској Опатији”, Каменици код Новог Сада (Митровић 1899: 33–38). Уредник *Српског гласа* желео је да се упозна и са познатим српским политичарем Михаилом Полит-Десанчићем, али му то није пошло за руком. Боравак у Српској Атини окончао је посетом српском књиждуру Арси Пајевићу (Митровић 1899: 40).

Напустивши Нови Сад, др Александар Митровић кренуо је у обилазак Срема. У Сремским Карловцима задржао се неколико дана код др Ђорђа Краснојевића, адвоката, код кога је затекао српске прваке из Босне и Херцеговине Глигорија Јефтановића, Војислава Шолу и Владимира Радовића. Тим поводом Митровић је у путопису изнео своје огорчење због тешког положаја српске православне цркве и српских школа у окупираним покрајинама. Карловци су Митровића асоцирали и на Револуцију 1848–49, на Мајску скупштину, војводу Шупљикца и све бурне догађаје од пре пола века. Изнео је и своје импресије о Карловачкој гимназији, и поменуо њене осниваче, добротворе, професоре и ђаке. Уредника *Српског гласа* примио је у свом двору у Карловцима патријарх Георгије Бранковић. У разговору са духовним поглаваром српског народа Митровић је провео пуна два сата. Патријарх се интересовао за положај Срба на Приморју, а његов саговорник за стање у народно-црквеној аутономији. Наш путописац посетио је и Ириг, пролазећи поред гроба Бранка Радичевића на Стражилову и поред манастира Крушедола, који је чувао многе драгоцене артефакте из српске прошлости. Занимљиво је једно Митровићево запажање о променама у националној структури Ирига. Он је, наиме, знао за једну појаву која и није била специфична само за то место. У Ириг су почели да се досељавају Немци и Мађари који би се, после краћег времена проведеног у чисто српској средини, почели изјашњавати као Хрвати, и то Хрвати правашке оријентације (Митровић 1899: 43–70).

Пошто је обишао Срем, др Александар Митровић је напустио простор Угарске и прешао у Србију. Прва станица на његовом путу био

је Београд, у који се упутио с нестрпљењем и радозналошћу. Као одличан познавалац историје, Митровић је у свом путопису најпре изнео основне чињенице из прошлости града у време Немањића и под Турцима, нешто више се задржавши на отпору који је пружен за време Српске револуције и на ослобођењу престонице. Београд је представио као „нову српску Атину”, као културни и књижевни центар целокупног српства и шире, целог Балкана, који је у том погледу наследио некадашње средиште Нови Сад. А најзначајније установе културног и књижевног живота у Београду биле су, Митровић је то с правом подвукао, Српска краљевска академија, Српска књижевна задруга и Друштво Светог Саве (Митровић 1899: 83–107). Као и сваки посетилац града на ушћу Саве у Дунав, и уредник *Српског гласа* прво је отишао на Калемегдан и дивио се погледу који се пружао с тврђаве у разним правцима. Фасциниран звуком звона који је допирао из Саборне цркве, наш путописац подсетио је читаоце на турско доба, када су звона била забрањена, и на одушевљење које је завладало међу Београђанима када су се звона у њиховом граду поново зачула у првој половини 19. века, први пут после много времена. С наглашеним уважавањем Митровић је набројао многе српске великане који су сахрањени у Београду, од Светог Саве, чије су мошти Турци спалили на Врачару, преко Вука Караџића, Доситеја Обрадовића, Милоша и Михаила Обреновића, Симе Милутиновића Сарајлије, Јоакима Вујића, Ђуре Даничића и многих других познатих и мање знаних заслужних грађана престонице (Митровић 1899: 108–121). И док се с пијететом сећао мртвих, са неким од истакнутих живих Београђана успео је да оствари лични контакт. Прво се, наравно, окренуо својим Приморцима, којих је у то време било у престоници и од којих су неки заузимали високе положаје. Међу њима је био Дубровчанин Јован Ђаја, радикалски политичар, народни посланик и министар. Од Ђаје је Митровић добио многе информације о политичким приликама у Србији, а Ђаја је од свог госта сазнао како се Српска странка на Приморју носи с кризом насталом после смрти њеног харизматског вође Саве Бјелановића. Митровић се у Београду сусрео с још једним земљаком, већ поменутиим Љубом Јовановићем. Попут Ђаје и Јовановића, радикал је био и професор Гига Гершић, са којим је Митровић такође обавио важан разговор. Посетио је и академика Милана Ђ. Милићевића с којим је дискутовао, поред осталог, и о потреби успостављања ближих веза између Срба с разних државно-правних подручја (Митровић 1899: 122–135).

Пропутовање кроз Србију др Александар Митровић наставио је одласком у Крушевац, где се сусрео са локалним политичким вођама, радикалом професором Миком Поповићем и либералом професором Кузманом Паштровићем (Митровић 1899: 136–150). Из Крушевца је отпутовао у Ниш. Из Митровићевих бележака произлази да је боравак у граду на Нишави био само туристичког карактера. Он даје основне податке из историје града, посебно се осврћући на битку на Чегру и

Теле-кулу. Ниш је описао као место које се мало-помало ослобађа оријенталног наслеђа, које напредује постепено, али континуирано, и које све више почиње да личи на праву „европску варош”. До сусрета са виђенијим Нишлијама и разговора о политици изгледа да није дошло (Митровић 1899: 151–166).

Обилазак Ниша био је последња етапа на Митровићевом путу по Србији. Уследио је повратак у Београд и излет у Топчидер. Последње тренутке у престоници уредник *Српског гласа* је искористио за дружење са познаницима и пријатељима. Није желео да пропусти, пре свега, да прегледа богату понуду књига у најбољој београдској књижари Мите Стајића да би се, коначно, срео и са Николом Пашићем, као и са Костом Таушановићем и Андром Николићем (Митровић 1899: 167–181). То је био крај Митровићевог путовања и он се, препун незаборавних успомена, обogaћен новим искуствима и сазнањима, возом преко Славоније и Хрватске вратио на Јадран, својој дневној рутини и својим уобичајеним дужностима и обавезама око уређивања *Српског гласа*.

Попут првог тома, и други том, *Са Влтаве на Нишаву*, није остао без одјека у јавности. Приказивач у *Босанској вили* био је усхићен наставком Митровићевих доживљаја, тврдећи да пише тако „да нам се чини: да чисто својијем очима видимо оно, о чему нам он прича”. О свему што је предмет његовог интересовања реферише „топло, одушевлено, српски”. Велики плус добио је због тога што се „у сваком поглављу истиче његов чисти патриотизам”. Речју, *Са Влтаве на Нишаву* је „красни и трајни прилог нашој књижевности” (Д. М. 1899: 219).

Заиста, и данас можемо поновити оно што је констатовано пре сто двадесет година: да је Митровићев заборављени путопис допринос српској култури, и додати да није изгубио ништа од квалитета које су у њему препознавали савременици. И даље је занимљив за читање, информативан и садржајан, а родољубље које у њему провејава вредност је која не застаревала и коју треба поздравити. Зрачи словенофилством и изузетним уважавањем Чеха због њиховог снажног и непоколебљивог отпора германизацији. Чињеница да у Прагу нигде није чуо немачки – за разлику од Загреба, као што смо поменули – привукла је Митровићеву пажњу и изазвала његово дивљење (Митровић 1898: 128). Путопис *Са Влтаве на Нишаву* био је намењен широкој читалачкој публици српске Далмације и српства уопште, коју је требало упознати са историјом, географијом и културом једног удаљеног простора, али и различитих делова српског националног корпуса. Функција дела била је, нема сумње, да пружи обавештења о једној недовољно познатој средини, али средини блиској Србима по пореклу, по припадности истој, словенској грани индоевропских народа. Такође, јасно је да се ради о штиву које је требало да допринесе зближавању и повезивању расејаног, разуђеног, полицентричног српског народа. Оно осцилира између литературе и новинарства, има мемоарски карактер и елементе политичког путописа. Релевантно је не само за науку о књижевности већ и

за историографију. Треба га проучавати као историјски извор из кога се могу извући одређени закључци о српско-српским политичким везама које су се, упркос тешкоћама, упорно и постојано градиле прегнућима српских лидера с разних страна српског етничког простора.

Литература

- Бјелановић, С. 2003. *Кроз славенске земље*. Репринт. Београд: Чигоја штампа.
- Божић, С. 2001. *Политичка мисао Срба у Далмацији: Српски лист/глас (1880–1904)*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Божић, С. 2014. Александар Митровић. У *Српски биографски речник* 6, 791–792. Нови Сад: Матица српска.
- Босанска вила*, 1899, 13–14, 199.
- Бранково коло*, 1897, 20, 640; 1898, 43, 1375–1376; 1899, 21, 672.
- Грчић, Ј. 1906. *Историја српске књижевности*. Нови Сад: Српска књижара и штампарија браће М. Поповића.
- Д. М. 1899. Са Влтаве на Нишаву II. *Босанска вила*, 15 и 16, 219.
- Крестић, В. 1989. Загреб – политичко средиште Срба у Аустро-Угарској. *Зборник о Србима у Хрватској 1*, Београд: Српска академија наука и уметности, 91–101.
- Крестић, В. Ђ. 1997. *Срби и Хрвати – узроци сукоба*. Чачак: Технички факултет.
- Љ. Ј. 1899. Др. Алекс. Љ. Митровић: Са Влтаве на Нишаву I. *Дело*, 22, 150–152.
- Максимовић, Г. 2011. *Идентитет и памћење*. Ниш: Филозофски факултет.
- М. Д. 1898. Са Влтаве на Нишаву. *Босанска вила*, 23–24, 360.
- М. Ђ. М. 1909. Др. Александар Митровић. *Босанска вила*, 16, 248–251.
- Милутиновић, К. 1991. Српски народни посланици у Далматинском сабору. *Зборник о Србима у Хрватској 2*, Београд: Српска академија наука и уметности, 165–194.
- Миљанић, Н. Р. 1981. Александар Митровић (1870–1921). *Библиографски вјесник*, 3, 245–274.
- Miljanić, N. R. 1997. Mitrović, Aleksandar. У *Leksikon pisaca Jugoslavije IV*, 524. Novi Sad: Matica srpska.
- Митровић, А. 1910. *Двадесет година политичке борбе на Приморју (1880–1900. год.): биљешке, успомене и утисци*. Котор: Бокешка штампарија.
- Митровић, А. 1898–1899. *Са Влтаве на Нишаву I–II*. Задар: Штампарија Шпира Артале.
- Протић, П. 2001. *По словенским земљама – путописи Сава Бјелановића*. У *Књига о путопису: зборник радова*, ур. Слободанка Пековић, 313–319. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Ступаревић, О. 2001. Италијански путопис Саве Бјелановића. У *Књига о путопису: зборник радова*, ур. Слободанка Пековић, 321–325. Београд: Институт за књижевност и уметност.